

**Міністерство освіти і науки України
Львівський національний університет імені Івана Франка**

СПРОМСЬКА ГАННА МИКОЛАЇВНА

УДК:94:061.237(477.83-25=161.2)''185/1914''

**РУСЬКО-НАРОДНИЙ ІНСТИТУТ “НАРОДНИЙ ДІМ” У ЛЬВОВІ В ГРОМАДСЬКОМУ
ЖИТТІ ГАЛИЦЬКИХ УКРАЇНЦІВ (середина ХІХ – початок ХХ ст.)**

Спеціальність 07.00.01 – історія України

Автореферат
дисертації на здобуття наукового
ступеня кандидата історичних наук

Львів – 2007

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана у Львівському національному університеті імені Івана Франка Міністерства освіти і науки України

Науковий керівник: доктор історичних наук, професор
Качараба Степан Петрович,
Львівський національний університет імені Івана Франка,
завідувач кафедри історичного краєзнавства

Офіційні опоненти: доктор історичних наук, старший науковий співробітник
Патер Іван Григорович,
Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України,
завідувач відділу новітньої історії

кандидат історичних наук, доцент
Райківський Ігор Ярославович,
Прикарпатський національний університет
імені Василя Стефаника,
завідувач кафедри історії України

Захист відбудеться 4 грудня 2007 р. о 15.00 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради К 35.051.12 у Львівському національному університеті імені Івана Франка (79000, м. Львів, вул. Університетська, 1, ауд. 221).

З дисертацією можна ознайомитися у Науковій бібліотеці Львівського національного університету імені Івана Франка за адресою: 79005, м. Львів, вул. Драгоманова, 5.

Автореферат розісланий 2 листопада 2007 р.

Вчений секретар
спеціалізованої вченої ради,
доктор історичних наук, професор

Сухий О.М.

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми дисертаційного дослідження зумовлена потребою заповнити одну з прогалин сучасної української історіографії, яка полягає у необхідності вивчення інституційної історії русофільського руху в Галичині середини XIX – початку XX ст. У цьому контексті особливе зацікавлення викликає діяльність Русько-народного Інституту “Народний Дім” у Львові – культурно-просвітницької установи, що початково була покликана згуртувати навколо себе українську спільноту Галичини і слугувати консолідуючим чинником збереження національної ідентичності на етапі організаційного оформлення національного руху галицьких українців і вступу його в політичну стадію розвитку.

Як одна з найдавніших установ галицьких українців Народний Дім, поряд з Галицько- Руською Матицею та Ставропігійським Інститутом стояв біля джерел організації громадсько- політичного та культурно-просвітницького життя в Галичині у постреволуційні роки. Наступ на здобутки “Весни народів” 1848-1849 рр. з боку австрійської влади та утвердження польського домінування в краї спричинились до того, що історія Народного Дому стала віддзеркаленням непротиставлених змін у самосвідомості галицьких українців, ідейних перетворень у процесі пошуку національної ідентичності. Водночас, формування та трансформацію світоглядних засад діячів Інституту можна розглядати як своєрідну модель еволюції об’ємнішої системи, яким є у всій своїй складності русофільство.

Дослідження історії Народного Дому дає змогу відтворити характер і основну тематику громадських дискусій навколо актуальних питань того часу (історія, мова, релігійний обряд, організація культурного життя), з’ясувати причини і наслідки поширення русофільських ідей у краї, показати шляхи суспільного і національного розвитку. Проблема цікава й тому, що нині русофільський рух вимагає об’єктивного і неупередженого наукового аналізу та залучення невідомих досі документів, нових методологічних підходів та подолання стереотипів.

Тема дисертації **пов’язана з науковими програмами** кафедри історичного краєзнавства Львівського національного університету імені Івана Франка і є складовою частиною її науково-дослідної роботи в рамках проблеми “Громадсько-політичні рухи та організації Східної Галичини середини XIX – початку XX ст.”.

Об’єктом дослідження є Русько-народний Інститут “Народний Дім” у Львові, а **предметом** – діяльність Інституту в контексті громадського життя галицьких українців середини XIX – початку XX ст.

Мета дисертаційного дослідження – проаналізувати роль Народного Дому в громадському житті галицьких українців середини XIX – початку XX ст.

Для реалізації мети було поставлено **завдання** дослідити:

- заснування Народного Дому у Львові та його правовий статус;
- соціальний склад, політичні уподобання і практику набуття членства Інституту;
- джерела формування матеріальної бази та статті головних видатків;
- еволюцію ідеологічної платформи Народного Дому крізь призму тогочасних громадсько-політичних процесів;
- співпрацю Інституту з іншими русофільськими організаціями краю;
- місце Народного Дому у русофільсько-народовецькому суперництві;
- культурно-просвітницьку діяльність Інституту.

Хронологічні рамки дисертації охоплюють середину XIX – початок XX ст. Вибір нижньої хронологічної межі зумовлений подіями “Весни народів” 1848-1849 рр., наслідком яких і стало заснування Народного Дому. Верхньою межею дослідження є 1914 р. – початок Першої світової війни, яка суттєво вплинула на характер діяльності Інституту та його громадське значення.

Методологічною основою роботи стали принципи історизму, наукової об’єктивності та системного підходу до вивчення політичних та культурних явищ у процесі розвитку і взаємозв’язку. У дослідженні також використано методи аналізу і синтезу, індукції, порівняння, узагальнення однотипних фактів, історичної ретроспекції.

Унаслідок проведеного дослідження в науковий обіг упроваджено низку невідомих досі документів та отримано такі результати, що визначають його **наукову новизну**:

– заснування Русько-народного Інституту “Народний Дім” у Львові стало відповіддю на культурне домінування поляків у краї та засвідчило бажання галицьких українців в інституційній

спосіб задекларувати свою національну самобутність;

– своєю культурно-просвітницькою діяльністю Народний Дім сприяв утвердженню розуміння національної окремішності галицьких українців від поляків, водночас став виразником русофільської ідеології та оплотом “общерусської ідеї”;

– у результаті народовецько-русофільського суперництва за контроль над Народним Домом, народовцям до Першої світової війни не вдалося підірвати монополію русофілів на керівництво закладом.

– бажання захистити власну національну сутність коштом відмови від здобутків модерної української культури й продукування штучних культурних зразків віддаляли представників русофільської партії, а разом і Народний Дім, від простолюду з його буденними проблемами, чим мінімізували суспільну роль закладу.

Практичне значення отриманих результатів полягає в тому, що поданий у дисертації матеріал можна застосовувати під час дальшого дослідження обраної теми, а також для підготовки наукових праць, підручників, навчальних посібників і навчально-методичних видань із історії українського національного руху та культурно-освітніх товариств.

Результати дослідження апробовані у виступах авторки на Наукових краєзнавчих конференціях Львівського національного університету імені Івана Франка (2004 р., 2005 р., 2006 р.), VIII Міжнародній науковій конференції “Львів: місто–суспільство–культура” (Львів, 18-20 травня 2006 р.).

Структура дисертації зумовлена поставленою метою та завданнями дослідження.

Дисертація побудована за проблемно-хронологічним принципом і складається зі вступу, чотирьох розділів, висновків, списку використаних джерел та літератури, додатків. Загальний обсяг дисертації становить 244 стор., у т. ч. список джерел і літератури – 29 стор. (301 найменування), додатки – 2 стор.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ ДИСЕРТАЦІЇ

У *вступі* обґрунтовано вибір теми, хронологічні рамки, сформульовано методологічні принципи дослідження, визначено об'єкт і предмет роботи, її мету й завдання, наукову новизну, розкрито практичне й теоретичне значення дисертації.

У **першому розділі “Історіографія та джерела”** висвітлено історію вивчення проблеми вітчизняними та зарубіжними дослідниками, охарактеризовано використаний джерельний матеріал.

Історіографія. Впродовж останніх років серед українських істориків зростає інтерес до вивчення історії русофільського руху в Галичині, з'являються спроби переосмислити проблему, розвінчати при цьому наявні стереотипи та відкинути політичні нашарування попередніх епох. Запропонувати цілісну концепцію галицького русофільства можливо лише тоді, коли ця суспільно-політична течія буде досліджена у всіх вимірах.

Попри наявність значного обсягу літератури, присвяченого русофільському рухові, до проблеми діяльності Народного Дому історики зверталися лише принагідно, здебільшого заради того аби проілюструвати історію русофільства назагал. Зважаючи на це, можна говорити про три групи історичних праць: 1) ті, що безпосередньо стосуються історії Народного Дому або його структурних складових (В. Дідошак, О. Стефанович, О. Барвінський, І. Кревецький та сучасні дослідники О. Киричук, І. Орлевич, О. Колосовська); 2) історичні дослідження про інші

Міжвоєнна спадщина історичних досліджень русофільського руху досить обширна, а її характерна риса – наявність принаймні трьох підходів до висвітлення проблеми: 1) промосковського (В. Ваврик); 2) національно-патріотичного (М. Лозинський, М. Миколаєвич); 3)

У радянський час, попри відсутність ґрунтовних праць на тему русофільського руху, типовим стало зображення галицьких русофілів реакціонерами, що стояли на службі російського самодержавства. Подібна оцінка спіткала й очолювані русофілами організації, яким закидали відірваність від простого народу і служіння царизму, класовий характер, антиреволюційну спрямованість, поширення ретроградних ідей і, врешті-решт, зраду національних інтересів (В. Малкін)¹.

Українські історики за кордоном (П.-Р. Маґочі, Дж.-П. Химка) дещо по-іншому трактували проблему русофільського руху. Так, П.-Р. Маґочі особливу роль у становленні таких культурно-просвітницьких установ як Галицько-Руська Матиця та Народний Дім відводив феномену старорусинства, представники якого мали визначальний вплив на ці інституції аж до початку ХХ ст.² Водночас, дослідження Дж.-П. Химки присвячені осмисленню національної ідентичності галицьких українців крізь призму тогочасного релігійного життя. Цікавим є розгляд національного руху галицьких українців у контексті подібних рухів у Центрально-Східній Європі (в тому числі і часовий збіг), спільність таких процесів як реконструювання історії, кодифікація мови, створення культурно-просвітницьких установ тощо³.

Для новітньої української історіографії характерні намагання відкинути стереотипи минулих років і витворити власне, незаангажоване бачення історії галицького русофільства. Наслідком такої тенденції стала поява нових концепцій історії галицького русофільства і намагання дослідити інституційну складову досліджуваного руху (Ф. Стеблій, С. Макарчук).

Малкін В. Первая русская реолюция и активизация русофильского движения в Галиции. Львов, 1956. – 16 с.; *Малкін В.* Русская литература в Галиции. Львов, 1957. – 163 с.

Magosci P. Galicia: A Historical Survey and Bibliographic Guide. Toronto, 1983. – 299 с.

Химка І.-П. “Апология” Михайла Малиновського: до історії кризи у греко-католицькій церкві 1882 року і характеристики поглядів “святоюрців” // Записки НТШ. Праці історично-філософської секції. Львів. 1993. Т. ССХХV. С. 365-392; *Himka J.-P.* Religion and Nationality in Western Ukraine: The Greek Catholic Church and the Ruthenian National Movement in Galicia, 1867-1900. Montreal, 1999. – 236 pp.; *Himka J.-P.* The Greek Catholic Church and Ukrainian Society in Austrian Galicia. Cambridge, 1986. – 42 pp.

Російська історіографія, відмежувавшись від положень радянських істориків, нині дуже близька до “погодінської” концепції, адже розглядає галицьке русофільство і його організації в контексті історії російської культури і громадської думки XIX ст. (Н. Пашаєва, меншим чином О. Міллер)⁴. Русофільський рух потрактовано як протиположність українському націоналізму, а його діячі як частина “єдиного російського народу”. Натомість німецька дослідниця А.-В. Вендланд заперечує твердження, що усі русофіли, в тому числі і діячі Народного Дому, поділяли ідею “общерусского народа”. Проте А.-В. Вендланд твердить про своєрідне вилучення факту існування сильного русофільського руху в Галичині з колективної свідомості галичан. На її думку, інакше неможливо пояснити, чому рідко хто з пересічних львів'ян знає, яке значення мав для українсько-галицької спільноти Народний Дім – в той час, коли практично кожен проінформований про історичні заслуги “Просвіти”⁵.

Джерела. Дослідження проблематики дисертації здійснено на основі різноманітних за походженням, змістом, значимістю й характером джерел. Загалом, джерельну базу роботи можна поділити на дві частини: неопубліковані джерела (архівні матеріали Центрального державного історичного архіву України у Львові та документи Відділу рукописів Львівської наукової бібліотеки НАН України імені Василя Стефаника), опубліковані джерела (збірники документів, звіти та протоколи діяльності Комісії Народного Дому, публіцистика, преса).

Першу й основну групу неопублікованих джерел складають архівні матеріали Центрального державного історичного архіву України у Львові, що охоплюють період 1848-1914 рр. Це, зокрема, документи з ф. 129 – Львівський Ставропігійський інститут, м. Львів, ф. 130 – Руський народний інститут “Народний Дім”, ф. 146 – Галицьке намісництво, ф. 182 – Товариство ім. Михайла Качковського, ф. 196 – Політичне товариство “Руська рада”, ф. 362 – Студинський Кирило, ф. 406 – Редакція газети “Нова Зоря”, ф. 514 – Театральне товариство “Українська бесіда”.

Найважливішим джерелом у дослідженні стали документи фонду “Народного Дому”, які можна віднести до кількох тематичних груп, а саме: 1) протоколи Загальних зборів Народного Дому та засідань Керівної ради Інституту; 2) організаційно-установчі документи, зокрема статут та списки членів товариства; 3) документація структурних одиниць Народного Дому: музею, бібліотеки, бурси; 4) матеріали, присвячені будівництву та функціонуванню Церкви Преображення Господнього; 5) фінансово-господарські звіти та кошториси Інституту; 6) матеріали про співпрацю з іншими культурно-освітніми установами; 7) довідкові матеріали до історії Народного Дому та його структурних складових.

Використані документи інших фондів ЦДА у м. Львові мають безпосереднє відношення до історії Народного Дому, висвітлюючи: 1) співпрацю галицьких культурно-освітніх товариств з Народним Домом; 2) особисті контакти між відомими громадськими діячами краю (Я. Головацький, І. Наумович та інші); 3) політичну ситуацію в Галичині.

Другу групу неопублікованих джерел складають рукописні матеріали Львівської наукової бібліотеки НАН України імені Василя Стефаника, зокрема фонди Народного Дому (ф. 2), Наукового Товариства імені Шевченка (ф. 1), окремих надходжень (ф. 9), та іменні фонди Барвінських (ф. 11), І. Шараневича (ф. 170), А. Петрушевича (ф. 77). Усіх їх можна умовно поділити на: 1) матеріали з історії заснування та діяльності Народного Дому і його складових; 2) кореспонденцію галицьких громадських діячів, у тому числі членів Інституту (листування Б. Дідицького, А. Петрушевича, І. Наумовича, І. Свенціцького та інших); 3) матеріали архівів львівських культурно-освітніх товариств (“Руська Бесіда”) та редакцій періодичних видань (газет “Діло”, “Дзвінок”, “Руслан”).

Міллер А. “Украинский вопрос” в политике властей и русском общественном мнении (вт. пол. XIX в.) // <http://www.ukrhistory.narod.ru/texts/miller-pred4.htm>.; *Пашаєва Н. И.Г.* Наумович как общественный, политический и религиозный деятель Галичины второй половине XIX в. // <http://www.km.ru/magazin/view.asp?id.>; *Пашаєва Н.* Очерки истории русского движения в Галичине XIX-XX вв. Москва, 2001. – 201 с.

Вендланд А.-В. Русофільство: ще один український проект? Зауваги про невідоме прагнення // <http://www.ukrhistory.narod.ru/texts/vendland-1.htm>.

Серед опублікованих джерел вагоме місце займають документальні добірки (третя група джерел). Це, зокрема, збірники документів, присвячені діяльності Головної Руської Ради, розвиткові русофільського руху в Галичині, історії Перемишльської єпархії Греко-католицької церкви.

Звіти та протоколи Народного Дому, що здебільшого публікували в друкарні Ставропільського Інституту або ж окремою брошурою в Літературному збірнику, що його видавала Галицько-Руська Матиця, складають наступну групу джерел (четверту) й ілюструють діяльність інституції у всіх сферах суспільного життя.

До публіцистики, яка становить окрему – п'яту групу джерел, належать праці як прихильників русофільської ідеології, так і її опонентів. Перші, як-от Д. Вінцовський, Б. Дідицький, І. Наумович, М. Куземський, М. Малиновський, О. Мончаловський, Ф. Свистун описують сучасні їм події з позицій “общерусскости”, приділяючи багато уваги питанням мови, релігії, історії. Їхні світоглядні позиції стали визначальними у формуванні ідейної платформи Народного Дому зокрема, та галицького русофільства загалом. Інші – Ю. Бачинський, М. Лозинський, І. Франко, Л. Цегельський – піддавали критиці дії русофільського керівництва Народного Дому, вважаючи діяльність інституції малоефективною. Вихід із цієї ситуації вони вбачали у перетворенні Народного Дому на правдиво всенародну установу галицьких українців, незалежно від політичних чи культурних уподобань.

Великий обсяг інформації про функціонування Народного Дому дає тогочасна преса. Багато цінного матеріалу було почерпнуто зі шпальт “Зорі Галицької”, “Слова”, “Вісника “Народного Дому”, “Пролому” (“Нового пролому”), “Діла”, “Батьківщини”, “Правди”, “Руслана” тощо.

У *другому розділі* “**Організація, правовий статус і майновий стан Народного Дому**” простежено причини та передумови заснування Русько-Народного Інституту “Народний Дім” у Львові, його правовий статус та фінансово-господарську діяльність.

В умовах поступової ліквідації австрійським урядом здобутків революції 1848-1849 рр. галицькі русини відчували потребу у реальній опорі в своєму прагненні до національного самоутвердження. Так зародилась ідея створення Народного Дому (автор Л. Трещаківський), як загальнонаціональної установи, яка мала спрямовувати культурний розвиток галицьких русинів. Влітку 1849 р. австрійська влада дозволила Головній Руській Раді використати для будівництва Народного Дому руїни колишньої університетської бібліотеки. 18 жовтня 1851 р. у присутності галицького духовенства та громадськості австрійський імператор Франц Йосиф I символічно заклав наріжний камінь будівлі (нині вул. Театральна, 22), що мала зводитись за проектом архітектора В. Шмідта та за активної участі С. Гавришкевича.

Спорудження Народного Дому затягнулось через нестачу коштів (переважно приватні пожертви) на неповних чотирнадцять років. Посвячення та відкриття Інституту відбулось 17 березня 1864 р. і було приурочене до початку вистав театру “Руська Бесіда”. Зважаючи на те, що Народний Дім було зведено, виникла потреба в документі, який би легітимізував його діяльність. Після тривалих дискусій статут “Руського народного інститута подь названім “Народный Домъ” въ Львовѣ” остаточно погодили 15 жовтня 1868 р., а з початку наступного року заклад було зареєстровано. Керівними органами Інституту стали Загальні збори і Керівна рада. Особливе місце в управлінні Народним Домом, покровителем якого був галицький митрополит, займав Ставропільський інститут, який міг посилати свого представника на Загальні збори, у склад мирового суду та комісій. Членом Товариства міг стати кожен русин, котрий пожертвував 10 рин., або ж мав інші заслуги перед Інститутом. Попри тривале погодження кожної статті документа, його зміст згодом викликав ряд застережень у громадськості, позаяк у статуті Народного Дому поняття “Інститут” й “Товариство” виступають як тотожні, тоді як термін “фундація” нехтувався. Усе це згодом стало предметом тривалих суперечок, особливо під час змагання за контроль над закладом між русофілами та народовцями.

Народний Дім планувався не лише як культурно-просвітницька інституція, але й як досить міцна господарська установа. Втілення в життя, задекларованих культурно-освітніх проектів, вимагало чимало коштів, а покладатися лише на приватні пожертви було щонайменше неефективно. Відтак, Народний Дім проводив активну роботу у напрямку збільшення нерухомого майна (львівських кам'яниць, окремих сіл, наприклад, Білка та Костенів). Починаючи з 1869 р.

керівництво Інституту почало масово здавати придбані будинки в оренду під різні потреби – магазини, склади, житло, ремонтні майстерні тощо. Серед орендарів були львівські чиновники, єврейські торговці, ремісники, а також культурно-освітні установи (“Русске касино”, “Общество Русских Дамь”, “Общество Русских Женщинь “Жизнь”, “Академический Кружок”, “Муза”).

Прибутки Народного Дому за характером надходжень поділялися на три категорії: постійні (пожертви з приходів, сплачені гроші за оренду приміщень, відсотки з цінних паперів), випадкові (продаж книг, заповіти) і позики. Пожертви з боку населення вважались головним джерелом поповнення бюджету Народного Дому. Видатки Інституту здійснювались у чотирьох напрямках: податки і борги, виплати на адміністрацію, поточні витрати, канцелярію. “Вільні” гроші Народний Дім вкладав у банки або ж переводив їх у цінні папери. Звичним явищем стало перекидання коштів з одного фонду в інший, чи зміна призначених коштів, що породжувало плутанину. Виникало чимало закидів у бік керівництва Народного Дому у неправдивості поданих фактів щодо фінансового становища Інституту. Починаючи з 1905 р. керівництво Народного Дому взагалі не подавало зведених таблиць про прибутки і видатки, де детально б описувалась фінансово-господарська діяльність закладу, а обмежувалось коротким оглядом фінансових справ.

Третій розділ “Ідеологічна основа діяльності товариства” присвячено формуванню та еволюції ідейної бази діячів Інституту.

З часу заснування Народний Дім опинився під контролем старорусинів, котрі визначали діяльність і таких установ як Ставропігійський інститут та Галицько-Руська Матиця. Національні погляди старорусинів одночасно базувались на місцевому патріотизмі, вірності австрійській владі, і лише поодинокі їхні представники свідомо орієнтувались на Росію. Поразка революції 1848-1849 рр. та відновлення союзу австрійського уряду з польською та угорською політичними верхівками за рахунок обмеження національних прав інших народів імперії (у т.ч. галицьких русинів), спонукали до переорієнтації частини галицької інтелігенції на Росію.

Непростий процес національної самоідентифікації галицьких русинів не лише втягнув представників Народного Дому у дискусію щодо засадничих основ народної сутності, але й визначально відбився на ідеологічній платформі Інституту. Наслідком пошуку нових політичних орієнтирів стало наростання русофільських тенденцій у “старорусинському” таборі, а частина його представників, серед яких багато очільників Народного Дому, стали відкрито проголошувати гасла національно-культурної єдності з Росією. Русофіли стали шукати в російських панславістських колах союзника у боротьбі проти поляків (згодом й українофілів), звинувачуючи тих мало не у всіх своїх бідах.

Відкинувши ідею “рутенської ідентичності”, русофіли зберігали лояльність до Австрійської держави і її цісаря, що було зумовлено бажанням мінімізувати негативні наслідки промосковської орієнтації. Наприклад, Народний Дім був безпосередньо причетний до організації у 1880 р. зустрічі імператора Франца Йосифа I у Львові. Однак пропаганда “общерусської ідеї” та “обрядовий рух”, що за твердженням його учасників був спрямований на очищення уніатського обряду від латинських нашарувань, а фактично закликав до православ'я, розвіяли міф про “патріотизм і вірнопідданство” лідерів “старої Русі”. Водночас, представники Народного Дому виступали за утвердження язичія – штучної суміші церковнослов'янської, української, польської та російської мов. Питання про захист прав руської мови та узгодження правописних норм набрали політичного забарвлення, остаточно розмежувавши русофілів і українофілів (народовців).

Станом на початок 1860-х рр. народовці ще не були готові скласти реальну конкуренцію “старій партії”, заснувавши власні освітньо-культурні товариства. Тож, закономірно, спочатку вони спробували діяти через установи контрольовані русофілами. Русофільсько-народовецьке суперництво за контроль над Народним Домом носило здебільшого спорадичний характер, проявившись у дискусіях навколо діяльності театрального товариства “Руська Бесіда” та щодо членства в Інституті. Втім, в останній чверті XIX ст. відродились дебати навколо питання про право власності на майно Народного Дому. Вони супроводжувались критикою діяльності Інституту, як закладу, що не відповідає суспільним потребам. Однак усі намагання народовців перейняти контроль над Народним Домом не принесли їм бажаного результату, навіть попри занепад русофільської ідеології.

Загалом, в основі діяльності Народного Дому лежала русофільська національно-політична платформа, основними засадами якої були: традиціоналізм, панрусизм (особливо в питанні мови)

та комплекс меншовартості, який, зрештою, зумовив суперечливе поєднання австрофільства з проросійською орієнтацією. Каталізатором формування ідеологічної платформи членів Інституту стали політичні події в Австро-Угорській імперії, конфронтація з поляками, суперництво з українофілами (народовцями) і, врешті-решт, конфлікт усередині русофільського табору на початку ХХ ст. Упродовж усього проміжку досліджуваного часу, Народний Дім перебував під визначальним впливом старорусинської традиції і залишався виразником аморфної “общерусскої ідеї”, вистоявши під тиском як народовців, так і “новокурсників” (москвофілів). Навіть попри певну програмну невизначеність, легальне існування в Австро-Угорщині інституції, що мала проросійське реноме в умовах міжнародної конфронтації, було немислимим. Рішенням Дирекції поліції від 4 серпня 1914 р. діяльність Народного Дому було припинено.

У *четвертому розділі “Культурно-просвітницька діяльність”* проаналізовано внесок Народного Дому у розвиток освіти, музейництва, релігійного життя галицьких русинів.

Бібліотека. Початок формування літературних фондів бібліотеки припадає на середину ХІХ ст. Її комплектували здебільшого завдяки пожертвам. Серед жертводавців були такі відомі громадські діячі, як О. Духнович, В. Добрянський, М. Малиновський, В. Ковальський, Б. Дідицький, А. Шанковський, О. Барвінський, Я. Головацький. Саме за сприяння Я. Головацького книгозбірня отримувала російську науково-популярну літературу. У 1878 р. Керівна Рада ухвалила рішення про інвентаризацію книжкових збірок. Проте лише 19 квітня 1902 р. бібліотеку Народного Дому було відкрито для відвідувачів. Станом на 1911 р. вона налічувала 50837 книг (близько 80 000 томів).

У роки Першої світової війни бібліотека зазнала значних збитків від розквартированих у приміщенні закладу російських військ. Багато книг знищили та пошкодили, частину абияк скинули до підвалів. Наприкінці травня – на початку червня 1915 р. російські військові самовільно, без згоди тодішнього голови Народного Дому І. Костецького, вивезли бібліотеку у Ростов-на-Дону. Лише наприкінці 1920-х рр. частину бібліотечних фондів, крім рукописів, було повернуто до Львова.

Музей. У першій половині 1850-х рр. Народний Дім розпочав збір експонатів для музею, колекції якого головним чином формували завдяки добровільним пожертвам. Найуспішніше поповнювали “природничий кабінет” музею, заснований 1854 р. радником Надвірної канцелярії Л. фон Захер-Мазохом. З часом колекція суттєво зросла завдяки крилошанину Пряшівської капітули О. Духновичу. Проте головний внесок у формуванні фондів музею все ж належав простому галицькому кліру. Починаючи з 1860-х рр. істотно примножилась нумізматычна колекція музею (втрачена під час польсько-української війни 1918-1919 рр.).

Протягом тривалого часу Інститут лише збирав експонати для музею, не переймаючись необхідністю організації виставок. Тільки 10 жовтня 1888 р. Народний Дім вперше успішно репрезентував свої експонати на Першій археологічно-бібліографічній виставці у Ставропігійському інституті. У 1893 р. Керівна рада Народного Дому розробила план вдосконалення структури закладу, за яким музей мав складатися із чотирьох відділів: археологічного, природничого, нумізматычного та картинної галереї. 16 червня 1904 р. відбулося освячення та відкриття музею. За декілька років бібліотеку та музей (крім природничого кабінету) перенесли у нове приміщення по вул. Курковій, 14 (нині вул. М. Лисенка). Після ліквідації Народного Дому у 1939 р., його збірки передано до бібліотеки АН УРСР та львівських музеїв.

Театр. У 1861 р. на базі гуртка львівської інтелігенції “Молода муза” постало товариство “Руська бесіда”, яке розпочало підготовку до відкриття театру. Однак реалізувати задумане через проблему із приміщенням для вистав виявилось непросто, тому поступово зав’язалась співпраця з Народним Домом. 17 березня 1864 р. театр “Руська Бесіда” під керівництвом О. Бачинського поставив на сцені Народного Дому свою першу виставу – мелодраму Г. Квітки-Основ’яненка “Маруся”. Саме з цією подією пов’язуємо початок діяльності Народного Дому як національного центру галицьких українців.

Причетність Народного Дому до діяльності театру дозволила його представникам влитися у виділ “Руської Бесіди”. Поступово контроль над діяльністю театру став зосереджуватися в руках русофілів, котрі висували власні умови, яких мала дотримуватися театральна трупа. Наддніпрянський репертуар театру О. Бачинського не припав до вподоби керівництву Народного Дому, що стало однією з причин появи непорозумінь. Переломним у боротьбі за вплив над

театром між народовцями і русофілами став 1871 р., коли в новобраному виділі “Руської Бесіди” українофіли взяли верх. Зрозумівши, що контроль над театром фактично втрачено, у 1873 р. “Руську Бесіду” виселено з будинку Народного Дому, а спроби виділу театру в наступні роки домовитись про оренду залу для проведення вистав завершувались безрезультатно.

Інститут Василянок. Поштовхом до відкриття інтернату для руських дівчат став заповіт від 3 лютого 1862 р. мешканців Бучача Луки та Катерини Цибикив, котрі пожертвували на цю мету свої маєтки. Однак функціонування закладу у провінційному містечку видалось проблемним і Загальні збори Народного Дому вирішили перенести його до Львова, та віддати під опіку Сестер Василянок. 1 вересня 1882 р. інтернат для дівчат (відомий як Інститут Василянок) відкрито у Львові по вул. Зиблікевича, 30 (нині Івана Франка, 54). В Інституті навчались переважно діти урядників і руських міщан.

Після смерті митрополита С. Сембратовича розпочались непорозуміння у відносинах між Народним Домом і василіанками, що полягали у з'ясуванні права власності на приміщення інституції. Зрештою, у липні 1910 р. Керівна рада заявила про намір більше не продовжувати контракт з чином Сестер Василянок. Зважаючи на це, у 1912 р. митрополит А. Шептицький купив василіанкам новий, більший будинок на вул. Длугоша, 95. Колишні інститутські будівлі, визнані судом власністю Народного Дому, були з часом цілковито занедбані, і у 1937 р. митрополит А. Шептицький придбав їх та передав редемптористам.

Бурси. Відкриття закладу для навчання і виховання руських юнаків – бурси, відносимо до 1865 р., коли Народний Дім безкоштовно надав сімнадцятьом учням приміщення для проживання. В основному це були діти землевласників, міщан, священників, вчителів, які навчались в університеті чи гімназії. Більшість бурсаків навчалась у німецькій гімназії, що викликало численні нарікання з боку представників українофільської партії. Загалом, у Львові станом на 1879 р. серед 11 народних і 6 середніх шкіл (не беручи до уваги шкіл для дівчат) лише дві були цілком руськими, причому обидві мали відношення до Народного Дому: бурса та Академічна гімназія. Остання знаходилась у приміщенні Народного Дому понад сорок років – до 1907 р.

Стипендійні фонди.

Одним із напрямків діяльності Народного Дому стало заснування стипендій, спрямованих на підтримку руської молоді і сприяння їхньому навчанню. На початок 1880-х рр. Інститут мав близько двадцяти стипендійних фондів, кожний з яких мав основний капітал, з відсотків якого виплачувалися щорічні стипендії (як правило, одна-дві). Кандидатами на присвоєння тієї чи іншої стипендії в ті роки ставали, як правило, діти чільних русофільських діячів. Водночас, Народний Дім володів близько сорока депозитними вкладками, з-поміж яких виділявся фонд ім. М. Качковського, на основі якого засновано першу в Галичині літературну фундацію ім. М. Качковського, відсотки з якої щорічно використовувалися для нагородження за найкращі літературні твори.

Церква Преображення Господнього

Ідея закладення другої Греко-Католицької парафіяльної церкви у Львові виникла навіть швидше, аніж думка про утворення Народного Дому. Потреба в новому храмі була зумовлена тим, що діюча церква Успіння Пресвятої Богородиці не могла помістити всіх вірних. На прохання Головної Руської Ради від 24 квітня 1849 р. намісництво передало під будівництво церкви руїни колишнього храму отців тринітаріїв по вул. Краківській. Однак реальні будівельні роботи за проектом архітектора С. Гавришкевича почались тільки у 1873 р. У споруді церкви були втілені як традиції української сакральної архітектури, так і збережено основні риси костелу Ордену тринітаріїв.

29 квітня 1906 року храм було освячено Галицьким митрополитом А. Шептицьким. Церква Преображення Господнього вважалася дочірньою парафією Успенської церкви. Однак після того, як її священники, підпавши під вплив русофільської ідеології, стали проповідувати у своїх проповідях православ'я, Греко-Католицька митрополічна консисторія відокремила Преображенську церкву від Успенської і надала їй статус окремої парафії. 25 січня 1910 р. Прокуратура Скарбу порушила питання про патронат над церквою, мотивуючи це відмовою Керівної ради Народного Дому надавати безкоштовно, як це було документально обумовлено, житло священнослужителів храму Преображення. Справа набула затяжного характеру і її вирішення перервала Перша світова війна.

Під час російської окупації Львова храм для проведення богослужінь було передано російському православному духовенству.

У **висновках** підбито підсумки роботи та зроблено узагальнення дослідження. Структурно завершують дисертацію **додатки** – таблиці, які ілюструють кількісний склад Народного Дому у різні відтинки часу, фінансові показники тощо.

Розв'язуючи поставлені у дисертаційному дослідженні завдання, авторка прийшла до таких **висновків**, які виносяться на захист:

1. Заснування Русько-народного інституту Народний Дім у Львові стало відповіддю на культурне домінування поляків у краї, та засвідчило бажання галицьких русинів в інституційний спосіб задекларувати свою національну специфіку, актуалізовану подіями “Весни народів”.

2. Народний Дім, переважно на перших порах свого існування, відіграв помітну роль в процесі збирання культурної спадщини галицьких українців, творячи, таким чином, підґрунтя для чергового етапу їхнього національного відродження – організаційного. Члени Інституту доклали чимало зусиль для пошуку й публікацій історичних джерел, фольклорних та лінгвістичних пам'яток Галичини (Я. Головацький, А. Петрушевич, Ф. Свистун).

3. Визначальними складовими ідейної платформи діячів Народного Дому були локальний патріотизм, консерватизм, світоглядна фрагментація (відсутність чіткої програми) та панрусизм. Вагомий вплив на процес національної самоідентифікації членів Інституту справив відвертий комплекс меншовартості – ознака тривалої бездержавності й зневіри у власні сили, який спричинив суперечливе поєднання австрофільства (зумовлене кон'юнктурними мотивами) з проросійською орієнтацією.

4. Традиціоналізм русофільства відіграв помітну, проте малоопозитивну роль в історії Народного Дому. Ключовим постулатом у його діяльності, попри задекларовану просвітницьку місію, стало “збереження”, а не “сприяння розвитку” народу, – своєрідна консервація і пасивний спротив змінам.

5. Протекція над Народним Домом з боку митрополичої консисторії, тісні взаємини із Ставропігійським Інститутом та вузькість прошарку галицько-русинської еліти, що складалась переважно з духівництва, надали Народного Дому клерикального характеру. Обмежене коло інтелігенції краю спричинило вкрай низьку плинність кадрів в керівній ієрархії Інституту та домінування в ньому Львівського осередку товариства.

6. Під керівництвом русофілів Народний Дім перетворився на оплот “общерусскої ідеї” в краї, яка своїм корінням була спрямована в минуле і просякнута ідеалізацією історичної традиції Київської Русі. Зараховуючи себе до “общерусского народа”, галицькі русофіли прагнули протиставити полякам культурну спадщину попередніх історичних епох, трактуючи себе їх законними спадкоємцями. Звідси і слід виводити причини неприязні до змін у релігійному обряді під гаслом боротьби проти латинських впливів (“обрядовий рух”), історичні чи такі, що претендували на них, обґрунтування етнічної єдності росіян і українців (концепція “єдиної колиски народів” авторства О. Мончаловського).

7. Створення русофільським керівництвом Народного Дому перешкод при набутті членства товариства ідеологічними опонентами (українофілами), і фактичне перетворення установи на пропагандиста своїх ідей через філії у провінції, суперечило загальнонаціональному характерові Інституту. Народний Дім опікувався лише товариствами русофільського спрямування, надаючи їм фінансову допомогу, або ж орендуючи приміщення, тоді як культурна співпраця з народовцями не йшла далі голосливих декларацій про потребу порозуміння і протистояння польському чинникові.

8. Народний Дім міг претендувати на роль посередника у діалозі між русофілами й народовцями, однак цього не сталося, позаяк русофільське керівництво, з одного боку, не бажало розділяти заслуги закладу з своїми опонентами, а, з другого боку, Інститут довгий час був зручним інструментом впливу на громадську думку (за посередництвом місцевих священиків). Початкова ідея Народного Дому, як загальнонаціональної, понадпартійної організації галицьких русинів зазнала значних метаморфоз, втілюючись в життя лише почасти.

Головні тези дисертаційного дослідження відображені у таких **публікаціях** авторки:

1. Шпирка Г. Еволюція національно-політичних поглядів Івана Наумовича // Наукові записки. Серія Історія. Вип. 2. – Тернопіль: Тернопільський національний педагогічний університет ім. В. Гнатюка, 2006. С. 108-114.
2. Шпирка Г. Інститут Василянок у Львові в контексті громадсько-культурної діяльності Народного Дому (1882-1911 рр.) // Ефективність державного управління. Збірник наукових праць. Вип. 11. – Львів: Львівський регіональний інститут державного управління Національної академії державного управління при Президентові України, 2006. – С. 194-202.
3. Шпирка Г. Музей “Народного Дому” у Львові (др. пол. XIX – поч. XX ст.) // Збірник наукових праць Харківського національного педагогічного університету імені Г.С. Сковороди. – Серія “Історія та географія”. – Харків: Майдан, 2007. – С. 240-248.
4. Шпирка Г. “Вістник Народного Дома” як джерело до вивчення культурно-освітньої діяльності Народного Дому у Львові // Історичні пам’ятки Галичини. – Львів, 2005. – С. 88-94.

АНОТАЦІЯ

Сіромська Г.М. Русько-народний Інститут “Народний Дім” у Львові в громадському житті галицьких українців (середина XIX – початок XX ст.) – Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата історичних наук за спеціальністю 07.00.01 – історія України. – Львівський національний університет імені Івана Франка, Львів, 2007.

У дисертації проаналізовано діяльність Русько-народного Інституту “Народний Дім” у Львові у контексті громадського життя галицьких українців середини XIX – початку XX ст. Досліджено правовий статус Інституту, соціальний склад, світоглядні засади його учасників, що формувались в умовах пошуку національної ідентичності, еволюцію ідейної платформи Народного Дому – від старорусинства до русофільства. Особливу увагу зосереджено на культурно-просвітницькій роботі Народного Дому, співпраці з іншими товариствами та русофільсько-народовецькому суперництві за контроль над установою. У результаті дослідження визначено здобутки, прорахунки та суспільну значимість інституції.

Ключові слова: Народний Дім, Керівна рада, Львів, старорусини, русофіли, австрофільство, Греко-Католицька церква, культурно-просвітницька діяльність.

АННОТАЦИЯ

Сиромская А.Н. – Русско-народный Институт “Народный Дом” во Львове в общественной жизни галицких украинцев (середина XIX - начало XX в.) – Рукопись.

Диссертация на соискание учёной степени кандидата исторических наук по специальности 07.00.01 – история Украины. – Львовский национальный университет имени Ивана Франко, Львов, 2007.

В диссертации проанализирована деятельность Русско-народного Института “Народный Дом” во Львове в контексте общественной жизни галицких украинцев середины XIX – начала XX в. Исследовано правовой статус Института, социальный состав, мировоззренческие убеждения его участников, которые формировались в условиях поиска национальной идентичности, эволюция идейной платформы Народного Дома – от старорусинства к русофильству. Особое внимание уделено культурно-просветительской работе Народного Дома, сотрудничеству с другими обществами и русофильско-народовецкому соперничеству за контроль над учреждением. В результате исследования определено достижения, просчёты и общественное значение институции.

Ключевые слова: Народный Дом, Управляющий совет, Львов, старорусини, русофилы, австрофільство, Греко-Католическая церковь, культурно-просветительская деятельность.

ANNOTATION

Siroms'ka H.M. A Thesis for the Scholarly Degree of Candidate of History in Speciality 07.00.01 – History of Ukraine. Ivan Franko National University of Lviv, Lviv, 2007. Manuscript.

Dissertation for the Scholarly Degree of Candidate of History in speciality 07.00.01 History of Ukraine . The Ivan Franko National University of Lviv. Lviv, 2007.

The dissertation highlights the activities of the Ukrainian Institute National Home in Lviv within the context of the public life of Halychynas Ukrainians at the mid-19th century through the early 20th century. The author has analyzed the reasons and circumstances of the establishment of the Institute, its legal status, the powers of ruling boards, social composition and financial state. The foundation of the National Home resisted Polish cultural dominance in the region and certified the wish of the Ukrainian community to identify their national separateness. Initial its task was to consolidate Ukrainians in Halychyna and preserve their national identity in a significant historical period when the national movement of Halychynas Ukrainians acquired new organizational forms.

A great attention is paid to the worldview of the participants of the National Home that was formed under conditions of the crystallization of Ukrainian national identity in Halychyna. Reasons and peculiarities inside the Institute are elucidated. The history of the Institute reflected complicated transformations within their self-consciousness. The author explains the evolution of the ideological background of the National Home from Old Ruthenian to Russophile, the participation of its members in the rite movement, discussions concerning Ukrainian orthography and history. The key constitutes of the National Home ideology were local patriotism, traditionalism / conservatism, worldview fragmentation (the absence of a systematic programme), Austrophilism and Pan-Russism. Under the auspices of Russophiles, the National Home turned into a stronghold of the Common Russian idea which was rooted in the past and idealized the historical tradition of Kyivan Rus.

The cultural and educational activities of the National Home the establishing of a library and museum, the sponsorship of high schools and girls boarding house, scholarships for talented youth. The Institute participated in launching a set of educational, artistic and academic establishments that were sometimes the first organization of the kind in the region. The National Home collaborated with the Ukrainian Greek-Catholic Metropolis in supporting the spiritual and educational progress in Halychyna. This is verified by the construction and patronage of the Holy Transfiguration Church.

The dissertation also demonstrates the cooperation with other cultural and academic institutions, mainly of the Russophile trend, which the Instituted granted financial aid to or leased its premises to. The cooperation with more nationally-oriented organization was not so fruitful. The Russophile leaders, actually, caused artificial obstacles for accepting new Ukrainophile members.

Thus, the author has found out the achievements, blunders and social significance of the Institute.

Key words: National Home, Leading Council, L'viv, Old Ruthenians, Rusophiles, Austrophilism, Greek-Catholic Church, cultural-educational activity.

Підписано до друку 31.10.2007 р.
Папір друк. №1. Спосіб друку – офсет.
Формат паперу 60х90/16. Умовн друк. арк. 0,9.
Тираж 100 прим.
Замовлення №31-10/1

Друк ВКП-фірма «ВМС».
м. Львів, вул. ген. Чупринки, 38.
тел./факс. (032) 297-05-67